

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

Tarihsel ardalanı

A. 1950'li yıllarda İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi

1. İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Korumaya dair Sözleşme, Avrupa Konseyi tarafından hazırlanmış, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma'da imzaya açılmış ve 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'yi hazırlayanlar, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisini başlangıç noktası olarak, insan haklarını ve temel özgürlükleri korumak ve daha ileriye götürmek suretiyle, Avrupa Konseyinin amaçlarının gerçekleştirilmesini istemişlerdir. Sözleşme, Evrensel Bildiride yer alan bazı hakların kolektif bir biçimde uygulanması için ilk adımları atmıştır.
2. Sözleşme, kişisel ve siyasal hakları düzenlemenin yanı sıra, Sözleşmeci Devletler tarafından üstlenilen yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlamak için bir mekanizma kurmuştur. İlk yıllarda bu görev, şu üç organa verilmişti: İnsan Hakları Avrupa Komisyonu (kuruluşu 1954), İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (kuruluşu 1959) ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi. Bakanlar Komitesi, üye Devletlerin Dışişleri Bakanlarından veya onların temsilcilerinden oluşuyordu.
3. Sözleşme'nin ilk halinde bir Sözleşmeci Devlet aleyhine şikayet, ya diğer Sözleşmeci Devletler tarafından veya bireysel başvuru (bireyler, birey toplulukları veya hükümet dışı örgütler) tarafından yapılabilirdi. Ancak bireysel başvuru hakkının tanınması ihtiyari idi; bu nedenle, sadece bireysel başvuru hakkını tanımış Devletler aleyhine bu hak kullanılabilirdi. Daha sonra Sözleşme'de değişiklik yapan 11. Protokol, bu hakkın tanınmasını zorunlu hale getirmiştir (bk. aşağıda parag. 6).

Komisyon, şikayetleri bir ön incelemeye tabi tutarak, bunların kabuledilebilir olup olmadığını belirlerdi. Bir başvurunun kabuledilebilir bulunması halinde, Komisyon taraflar arasında dostane çözüme varılması için çaba gösterirdi. Bir çözüme ulaşılamayacak olursa, Komisyon maddi olayları ortaya koyan ve davanın esası hakkında görüşünü ifade eden bir rapor hazırlardı. Bu rapor Bakanlar Komitesine gönderilirdi.

4. Davalı Devletin Mahkeme'nin zorunlu yargı yetkisini kabul etmiş olması halinde, Komisyon ve/veya ilgili Sözleşmeci Devlet, raporun Bakanlar Komitesine gönderildiği tarihten itibaren üç ay içinde davayı, nihai ve bağlayıcı bir karar vermesi için Mahkeme'nin önüne getirebilirdi. Bireyler, davalarını Mahkeme'nin önüne getirme hakkına sahip değildi.

Bir davanın Mahkeme'nin önüne getirilmemiş olması halinde, Bakanlar Komitesi Sözleşme'nin ihlal edilip edilmediğine karar verir ve uygun görürse mağdura "adil karşılık" ödenmesine hükmederdi. Bakanlar Komitesi ayrıca, Mahkeme'nin sonkararlarının yerine getirilmesini izlemekle görevliydi.

B. Sonraki gelişmeler

5. Sözleşme'nin yürürlüğe girmesinden bu yana, on dört tane Protokol kabul edilmiştir. Bu Protokollerden 1, 4, 6, 7, 12 ve 13. numaralı olanları, Sözleşme'yle güvence altına alınmış haklara ve özgürlüklere yeni haklar ve özgürlükler eklemiştir; 2 numaralı Protokol Mahkeme'ye istisari mütalaa verme yetkisi tanımış; 9 numaralı Protokol ise, bu Protokolü onaylamış Devletlere karşı, tarama kurulunun kabulü halinde bireylere davalarını Mahkeme önüne getirme imkanı vermiştir. 11. Protokol ise koruma mekanizmasını yeniden yapılandırmıştır (bk. aşağıda). Diğer Protokoller Sözleşme organlarının yapısı ve izledikleri usule ilgili değişiklikler getirmişlerdir.

6. 1980 yılından bu yana Sözleşme organları önüne getirilen dava sayısındaki sürekli artış, davaların uzunluğunu kabul edilebilir sınırlar içinde tutmayı giderek güçleştirmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren yeni Sözleşme Devletlerin katılımıyla bu problem daha da ağırlaştırmıştır. 1981 yılında 404 olan Komisyon'un kaydettiği yıllık başvuru sayısı, 1997 yılında 4,750'ye çıkmıştır. Aynı yıl, kaydedilmeyen veya geçici dosya açılan başvuruların sayısı 12,000'e yükselmiştir. Mahkeme kararlarındaki sayının 1981 yılında 7'den 1997 yılında 119'a yükselmesi, aynı sorununun burada da bulunduğunu göstermiştir.

Artan iş yükü nedeniyle Sözleşme'nin denetim mekanizmasında reform yapılması gereği üzerine uzun bir tartışma başlamış, bu tartışma 11. Protokolün kabulüyle sonuçlanmıştır. Bu Protokolle, yargılama süresini kısaltmak için yapıyı sadeleştirmenin yanında, başvuruyu tamamıyla zorunlu kılmak ve Bakanlar Komitesinin yargısal rolünü kaldırmak suretiyle, sistemin yargısal karakterini güçlendirmeyi hedeflenmiştir.

1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe giren 11. Protokol, yarı zamanlı çalışan Mahkeme ve Komisyon'un yerine, tam zamanlı çalışan tek bir Mahkeme'yi getirmiştir. Geçici bir süre için (31 Ekim 1999'a kadar) Komisyon daha önce kabuledilebilir bulunduğu davaları görmeye devam etmiştir.

7. Mahkeme'nin iş yükü, 11. Protokol yürürlüğe girdikten sonraki üç yılda benzeri görülmemiş bir şekilde artmıştır. 1998'de 5,979 kaydedilmiş başvuru sayısı, 2001'de yüzde 130 artışla 13,858'e çıkmıştır. Mahkeme'nin giderek artan sayıdaki davayla baş edebilme kapasitesi konusundaki kaygılar, ek mali kaynak talep edilmesine ve bir reformun daha gerekli bulunduğu şeklinde görüşlerin ileri sürülmesine yol açmıştır.

3 ve 4 Kasım 2000 tarihlerinde Sözleşme'nin imzalanmasının 50. yılı dolayısıyla Roma'da toplanan İnsan Haklarıyla ilgili Bakanlar Konferansı, sistemde reform yapılmasıyla ilgili bir süreci başlatmıştır. Bakanlar Temsilcileri, "Avrupa için İnsan Hakları Mahkemesi" hakkında Bakanlar Bildirisinin Kasım 2002'deki izleme toplantısında, İnsan Hakları Daimi Komitesinin hiç geciktirilmeden uygulanabilecek ve Sözleşme'de muhtemel değişiklikler içerecek tedbirleri kapsayan somut ve sağlam öneriler hazırlaması için dayanabileceği hükümleri yayınlamıştır.

Mahkeme Teşkilatı

1. 11. Protokolle değişik Sözleşme'ye göre kurulmuş olan İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, Sözleşmeciler Devlet sayısına eşit sayıda yargıçtan oluşmaktadır. Aynı milliyetten yargıç sayısı konusunda bir kısıtlama yoktur. Yargıçlar, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi tarafından altı yıllık bir süre için seçilirler. Yargıçların yarısının her üç yılda görev sürelerinin yenilenmesini sağlamak için, birinci seçimde seçilmiş yargıçların görev süreleri üç yıl sonra dolmuştur.

Yargıçlar Mahkeme'de kendi şahsi sıfatlarıyla görev yaparlar; her hangi bir Devleti temsil etmezler. Yargıçlar, bağımsızlık ve tarafsızlıkla veya tam zamanlı çalışma esasının gerekleriyle bağdaşmayan bir faaliyette bulunamazlar. Yargıçların görev süreleri yetmiş yaşına geldiklerinde sona erer.

Mahkeme Genel Kurulu üç yıllık bir süre için Başkanı, iki Başkan Yardımcısını ve diğer iki bölüm Başkanını seçer.

2. Mahkeme İçtüzüğüne göre Mahkeme beş Bölüme ayrılmaktadır. Bu Bölümler coğrafi ve cinsiyet açısından dengeli olarak ve Sözleşmeciler Devletlerin değişik hukuk sistemlerini dikkate alarak, üç yıl için oluşturulur. Mahkeme'nin iki Başkan

Yardımcısı, iki Bölüme başkanlık ederler; diğer iki Bölüm de Bölüm Başkanları başkanlık eder. Bölüm Başkanlarına, Bölümler tarafından seçilen Bölüm Başkan Yardımcıları yardım eder ve gerektiği taktirde Bölüm Başkanlarının yerine görev yaparlar.

3. Her Bölümde on iki aylık dönemler için üçer yargıçlı Komiteler kurulur.
4. Bölüm içinde her bir dava için, rotasyon usulüyle yedi yargıçlı Daireler oluşturulur; Bölüm Başkanı ve ilgili Devlet bakımından seçilmiş yargıç bu Dairede yer alır. İlgili Devlet bakımından seçilmiş yargıç Bölüm üyesi değilse, bu yargıç re'sen bu Dairede yer alır. Bir dava için kurulan Dairenin asıl üyesi olmayan Bölüm üyesi yargıçlar, o dava için yedek üye olarak görev yaparlar.
5. Mahkeme'nin Büyük Dairesi on yedi yargıçtan oluşur; Mahkeme Başkanı, Başkan Yardımcıları ve Bölüm Başkanları Büyük Dairede re'sen yer alırlar.

USUL

Usule ilişkin temel bilgiler

1. Genel olarak

1. Bir Sözleşmeci Devlet (Devlet başvurusu) veya Sözleşme'nin ihlalinden dolayı mağdur olduğunu iddia eden bir birey (bireysel başvuru) Sözleşme'deki haklarının bir Sözleşmeci Devlet tarafından ihlal edildiği ileri sürerek, Strasbourg'daki Mahkeme'ye doğrudan başvuruda bulunabilir. Bireysel başvuru yapmak için, başvuru için hazırlanmış bir kılavuz ve form Yazı İşleri Müdürlüğünden elde edilebilir.
2. İnsan Hakları Mahkemesi önündeki yargılama usulü çelişmeli ve alenidir. Duruşma çok az sayıdaki davada yapılmaktadır; duruşmalar, istisnai hallerin bulunması nedeniyle Daire/Büyük Daire tarafından aksine karar verilmedikçe, alenidir. Taraflarca Mahkeme Yazı İşlerindeki dosyaya girmesi için gönderilen dilekçeler (memorials) ve diğer belgeler, kural olarak herkese açıktır.
3. Bireysel başvuru sahipleri kendi davalarını kendileri savunabilirler; fakat hukuki temsil tavsiye edilir ve aslında genellikle bir başvurunun davalı Devlete iletilmesinden sonra başvuru sahibinin temsil edilmesi istenmektedir. Avrupa Konseyi, yeterli imkanı bulunmayan başvuru sahipleri için bir adli yardım mekanizması kurmuştur.
4. Mahkeme'nin resmi dilleri İngilizce ve Fransızca'dır; fakat başvuru sahipleri Sözleşmeci Devletlerin resmi dillerinden biriyle başvuru yapabilirler. Başvurunun kabul edilebilir bulunmasından sonra, Daire/Büyük Daire Başkanı başvurudaki dilin kullanılmasının devamına izin vermedikçe, Mahkeme'nin resmi dillerinden biri kullanılır.

2. Kabul edilebilirlik hakkındaki usul

5. Her başvuru bir Bölüme gönderilir; Bölüm Başkanı bir raportör tayin eder. Başvurunun ön incelemesi yapıldıktan sonra, raportör bu başvurunun üç yargıçlı bir Komite tarafından mı, yoksa bir Daire tarafından mı ele alınacağına karar verir.
6. Bir Komite oybirliğiyle, başvurunun kabul edilebilir olmadığına veya daha fazla incelemeyi gerektirmemesi halinde başvurunun düşürülmesine karar verebilir.
7. Komiteler tarafından kabul edilmez bulunmayan veya raportör tarafından doğrudan bir Daire önüne getirilen bireysel başvurular ile Devlet başvuruları, Daire tarafından görülür. Daire, başvurunun kabul edilebilirliği ve esası hakkında ayrı ayrı veya gerekirse birlikte karar verir.
8. Dairenin görmekte olduğu bir davada Sözleşme'nin yorumlanmasını gerektiren ciddi bir sorun ortaya çıkarsa veya mevcut içtihatlardan uzaklaşma tehlikesi varsa, davanın tarafları Dairenin bu konudaki niyetini kendilerine bildirmesinden itibaren bir ay içinde itiraz etmezlerse, Daire bu davada yargılama yetkisini her zaman

Büyük Daire lehine bırakabilir. Yetkinin bırakılmasından sonra izlenecek usul, aşağıda Daire için gösterilen usulle aynıdır.

9. Yargılamanın ilk aşaması genellikle yazılıdır; fakat Daire bir duruşma yapılmasına da karar verebilir; bu durumda esasa ilişkin sorunlar da ele alınır.
10. Çoğunluk oyuyla alınabilen kabuledilebilirlik kararlarında gerekçe yer alır ve kamuya açıklanır.

3. Esas hakkındaki usul

11. Daire bir başvuruyu kabul etmeye karar verdikten sonra, tarafları daha fazla delil sunmaya veya başvurusunun "adil karşılık" taleplerini de içeren yazılı görüşlerini vermeye davet edebilir. Kabuledilebilirlik aşamasında bir duruşma yapılmamış ise, davanın esası hakkında bir duruşma yapılmasına karar verebilir.
12. Daire Başkanı, adaletin gereği gibi işleyebilmesi için, davaya taraf olmayan bir Sözleşmecî Devletin veya başvurusunun dışında ilgili her hangi bir kimseyi yazılı görüşlerini sunmaya ve istisnai hallerde duruşmada açıklamada bulunmaya davet edebilir veya buna izin verebilir. Vatandaş başvurusu olan bir Sözleşmecî Devlet, davaya katılma hakkına sahiptir.
13. Esasa ilişkin muhakeme sırasında, dostane çözüme ulaşılmasını sağlamak amacıyla Yazı İşleri Müdürlüğü vasıtasıyla görüşmeler yapılabilir. Dostane çözüm görüşmeleri gizlidir.

4. Sonkararlar

14. Daireler çoğunluk oyuyla karar verir. Davanın görülmesine katılan bir yargıç, aynı yönde farklı görüşünü veya muhalif oy görüşünü veya muhalefet içeren bir beyanını, ayrı bir görüş olarak sonkarara ekleme hakkına sahiptir.
15. Bir davada Sözleşme'nin veya Protokollerin yorumlanmasını veya uygulanması etkileyen ciddi bir sorun veya genel nitelikte önemli bir mesele ortaya çıkması halinde, taraflardan biri, Dairenin sonkararını verdiği tarihten itibaren üç ay içinde davanın Büyük Daire önüne getirilmesi talep edebilir. Bu talepler, Büyük Daire içindeki beş yargıçlı kurul tarafından incelenir; bu kurul Mahkeme Başkanı, sonrarı veren Dairenin Başkanı dışında Bölüm Başkanları ve söz konusu Dairenin üyesi olmayan yargıçlar arasından rotasyonla seçilen bir diğer yargıç tarafından oluşur.
16. Bir Dairenin sonkararı, üç ayın dolması üzerine veya tarafların davayı Büyük Daire önüne götürme yönünde talepleri olmadığını beyan etmeleri durumunda veya davanın Büyük Daire önüne götürülmesi talebini reddeden kurul kararından sonra kesinleşir.
17. Kurulun talebi kabul etmesi halinde, Büyük Daire kararını bir sonkarar şeklinde verir. Büyük Daire çoğunluk oyuyla karar verir; Büyük Dairenin sonkararları kesindir.
18. Kesinleşmiş bütün sonkararlar ilgili davalı Devleti bağlar.
19. Sonkararların yerine getirilmesini gözetme görevi, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine aittir. Bakanlar Komitesi, hakkında Sözleşme'nin ihlal edildiğine karar verilen Devletin, Mahkeme'nin sonkararıyla doğan özel veya genel yükümlülüklerine uygunluk sağlamak için yeterli giderim tedbirleri alıp almadığını denetler.

5. İstisari Mütalaalar

20. Mahkeme, Bakanlar Komitesinin talebi üzerine, Sözleşme'nin veya Protokollerin yorumlanmasıyla ilgili hukuki meseleler hakkında istisari mütalaalar verir.

Bakanlar Komitesi çoğunluk oyuyla, istisari mütalaa alınması konusunda karar verir.

21. İstisari mütalaalar Büyük Daire tarafından verilir ve çoğunluk oyuyla kabul edilir. Her yargıç istisari mütalaa ayrı oy görüşünü veya muhalif bir beyanını ekleyebilir.

İCRA

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesini onaylayan Sözleşmeciler Devletler, bu Sözleşme'nin Birinci Bölümünde tanımlanan hak ve özgürlükleri, kendi egemenlik alanı içinde bulunan herkes için güvence altına almayı üstlenmişler ve bu nedenle taraf oldukları davalarda Mahkeme'nin sonkararlarına uymayı taahhüt etmişlerdir (Sözleşme md.46(1)).

Sözleşme'nin 46(2). fıkrası gereğince, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin sonra kararlarının yerine getirilmesini gözetme görevi Bakanlar Komitesine aittir.

Mahkeme'nin nihai kararı Bakanlar Komitesine gönderildikten sonra, Komite davalı Devleti, hükmedilen adil karşılık (tazminat ve/veya ücretler ve masraflar) miktarını ödemek için yaptığı işlemler ile ayrıca sonkararın gereği olarak Devletin hukuki yükümlülüğünü yerine getirmek için gerekli bireysel veya genel tedbirler hakkında kendisine bilgi vermeye davet eder. Komiteye bu görevini yerine getirirken kendi sekreteryaşının yanında, Avrupa Konseyi Genel Sekreterliği içinde özel bir bölüm olan İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Sonkararlarını İcra Bölümü de yardım eder.

YAZI İŞLERİ

Yazı İşlerinin Rolü

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 25. maddesi şöyledir: "Mahkeme'de, çalışması ve teşkilatı Mahkeme İçtüzüğünde gösterilen bir Yazı İşleri Müdürlüğü bulunur. Mahkeme'ye Yazı İşlerinde görevli hukuk sekreterleri yardımcı olurlar."

Yazı İşlerinin görevi, Mahkeme'ye yargısal işlevini yerine getirirken hukuki ve idari destek sunmaktır. Bu nedenle yazı işleri hukukçulardan, idari ve teknik personelden ve çevirmenlerden oluşur. Yazı İşlerinde halen 500 kadar kişi çalışmaktadır; bunlardan 205 tanesi hukukçu, 295 tanesi diğer destek personelidir. Yazı İşleri personeli, Mahkeme'nin içinde yer aldığı organizasyon olan Avrupa Konseyi mensubu görevliler olup, Avrupa Konseyi Personel Yönetmeliğine tabidirler. Yazı İşleri personelinin yaklaşık yarısı, süresiz sözleşmelerle çalışmaktadırlar ve kariyerlerini Yazı İşlerinde veya Avrupa Konseyinin diğer kısımlarında sürdürmeleri umulmaktadır. Bu personel, açılan yarışma sınavları sonucu işe alınmaktadırlar. Yazı İşlerinin bütün mensupları, bağımsız ve tarafsız olmaları konusunda katı şartlara uymak zorundadırlar.

Yazı İşlerinin başı, Mahkeme Başkanının otoritesi altında Yazı İşleri Müdürüdür. Yazı İşleri Müdürü Mahkeme Genel Kurulu tarafından seçilir (Sözleşme, md. 26(e)). Kendisine, yine Genel Kurul tarafından seçilen bir veya daha fazla Yazı İşleri Müdür Yardımcısı yardım eder. Mahkeme'nin her bir yargısal Bölümüne de Bölüm Yazı İşleri Müdürleri ve Bölüm Yazı İşleri Müdür Yardımcıları yardım eder.

Yazı İşlerinin başlıca görevi, bireyler tarafından Mahkeme'ye yapılan başvuruları işlemekten geçirmek ve hüküm verilebilmesi için hazırlamaktır. Hukuk sekreterleri olarak da bilinen Yazı İşleri hukukçuları, davaları işleyen 20 üniteye dağılmış olup, kendilerine idari görevliler yardımcı olur. Bu hukukçular dava dosyalarını ve yargıçlar için analitik notlar hazırlar. Hukukçular ayrıca usul konusunda taraflarla haberleşirler. Hukukçular dava hakkında bizzat karar veremezler. Davalar, bilinen dil ve ilgili hukuk sistemi esasına göre değişik ünitelere gönderilir. Mahkeme için Yazı İşleri tarafından belgeler, Mahkeme'nin iki resmi dilinden birinde (İngilizce ve Fransızca) hazırlanır.

Yazı İşlerinde dava-işleme ünitelerinin yanında, şu konularda faaliyette bulunan üniteler de vardır: bilgi teknolojisi; içtihat bilgisi ve yayınlar; araştırma ve kütüphane; basın ve yayın işleri; ve iç yönetim. Yazı İşlerinde ayrıca, mektupları, dosyaları ve arşivleri tutan bir merkez bürosu vardır. Bunun yanında Yazı İşlerinde başlıca görevi Mahkeme'nin verdiği sonkararları diğer resmi dile çevirmek olan iki dil ünitesi bulunmaktadır.

BÜTÇE

Mahkeme'nin bütçesi

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin 50. maddesine göre İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin giderleri Avrupa Konseyi tarafından karşılanır. Mevcut düzenlemelere göre Mahkeme'nin ayrı bir bütçesi yoktur; Mahkeme'nin bütçesi, Avrupa Konseyi'nin genel bütçesinin bir kısmını oluşturur. Bu durumda Mahkeme'nin bütçesi de, Avrupa Konseyi bütçesini bir bütün olarak inceleyen Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin onayına tabidir. Avrupa Konseyi ise, 46 üye Devletin katkılarıyla finanse edilmektedir. Devletlerin katkıları, nüfus ve gayri safi milli hasıla dikkate alınarak belirlenmektedir.

Mahkeme'nin 2005 yılı bütçesi 41,739,000 Eurodur. Buna yargıçların istihkakları, personel aylıkları ve işletme giderleri (bilgi teknolojisi, resmi seyahatler, yazılı ve sözlü çeviriler, yayınlar, temsil giderleri, adli yardım, olgu bulgulama işleri, vs.) girmektedir. Bina ve alt yapı (telefon, kablo hattı, vs.) ile ilgili giderler dahil değildir.

Sisteme giren dava sayısındaki sürekli artış karşısında, Mahkeme'nin kaynaklarını güçlendirmek için üç yıllık (2003-2005) özel bir program kabul edilmiştir.

Yazı İşlerinin bir Bütçe ve Finans Bürosu bulunmaktadır; bu büro, Yazı İşleri Müdür Yardımcısının otoritesi altında, Mahkeme'nin bütçesinin günlük olarak işletmektedir.